

MUZIČKA TRADICIJA UZ POGREB I DAĆE KOD VLAHA I GAGAUZA U BUGARSKOJ

DIMITRINA KAUFMAN
Institut za folklor pri BAN, Sofija

Autorica razmatra muzičke komponente koje prate smrt i uspomenu na pokojnika kod Vlaha oko rijeke Dunav u severozapadnoj Bugarskoj i kod Gagauza oko Dunava u severoistočnoj Bugarskoj. Ukazuje na paralele između napeva posebnih pesama uz smrt kod Vlaha i napeva njihovih epskih pesama te starih epskih pesama islamizovanog stanovništva srednjeg Balkana. Oplakivanje pokojnika kod Gagauza povezuje uz bugarsku tradiciju naricanja iz severoistočne Bugarske.

U političkim granicama današnje Bugarske osim Bugara žive i predstavnici različitih drugih naroda i etničkih grupa - Turci, Jevreji, Grci, Jermeni, Cigani, Gagauzi, Vlasi, Karakačani, Arumuni (Cincari). Istraživajući tradiciju oplakivanja pokojnika i pesme, koje prate smrt i pogreb, pokušali smo da zavirimo u osobine ove starinske tradicije i kod manjih i kod većih manjina u Bugarskoj.

Skrećem vašu pažnju na muzičke komponente pogrebne tradicije kod Vlaha i Gagauza. Vlasi naseljavaju kompaktno i disperzno zemlje oko reke Dunav u severozapadnom delu Bugarske - u vidinskom, mihajlovgradskom, vračanskom i plevenskom kraju. Oni govore jezik romanskog porckla i pravoslavne su vere. Gagauzi su naseljavali kompaktno i disperzno zemlje oko reke Dunav u rajonu Silistrije, Dobriča i Varne. Za vreme preseljavanja takozvanih Besarabskih Bugara u 18. i 19. veku u Južnu Rusiju, Besarabiju i Tavriju (pre oslobođenja od Turaka), paralelno i zajedno sa njima iz Bugarske se iseljava i veliki broj Gagauza. U novoj domovini oni žive zajedno sa Bugarima i tako imaju naglašenu bugarsku samosvest. Ove 1990. godine oni su proglasili krajeve u kojima danas žive nezavisnim i zajedno sa velikim brojem Besarabskih Bugara zvanično izjavljuju

želju da se vrate u svoju staru domovinu - Bugarsku. U Bugarskoj Gagauza danas ima u nekoliko sela oko Dobriča i oko Varne, ali se oni 1990. godine masovno iseljavaju iz Bugarske. Uspeli smo da proučimo njihovu muzičku tradiciju uz pogreb još 70-tih godina, kada su oni živeli kompaktno u selu Blgarevu, u gradu Kavarna i u nekim drugim naseljima oko reke Dunav i Crnog mora. Gagauzi govore jezik tjurkskog (ali ne turskog) porekla i pravoslavne su vere.

Tradicija vezana uz pogreb i uspomenu na mrtve kod Vlaha je izuzetno bogata. Naročito su originalne pesme koje se izvode za vreme sahrane - prate ili prekidaju žensko naricanje. (Zvučni primer br. 1 - svira Spas Marinov Dorkov, rođen 1908.g., violinista.)

Pevač - violinista komponovao je sam ovu pesmu - i tekst i melodiju. Oblik ovih melodija pokazuje veliku sličnost sa starim epskim pesmama iz repertoara pevača - violinista vidinskog rajona, ali je interesantno da su veoma slični i epskim pesmama Bugara-muhamedovaca iz tetevenskog kraja, čija tradicija danas odumire. Kod njih se te pesme izvode isto muškarcima u pratnji bajlame.

Sledeću pesmu čika Spas Dorkov svira na putu od kuće preminulog do groblja. On ide ispred pogrebne povorke i peva svoju pesmu kojom uznosi preminulog. (Zvučni primer br. 2).

U rajonu grada Goce Delčeva do dan-danas je sačuvana tradicija epskog pevanja u pratnji tambure. Dugački epski tekstovi koji se stvaraju u slobodnom improvizacijskom maniru izazivaju asocijaciju sa navedenim primerima iz vidinskog rajona. Važno je naglasiti da se široko poznate epske melodije iz Šopluka ne podudaraju sa pesmama iz navedenih rajona Bugarske, gde danas u podmaklim godinama žive poslednji izvođači ove prestare muzičke tradicije. Kod Vlaha sačuvani su mnogi detalji. Naprimera, rodbina preminulog naručuje nekom poznatom pevaču da "izvodi" pesmu u uspomenu na mrtvog, pri čemu se pevaču daje slika (fotografija) pokojnika. Rodbina saopštava niz detalja, važne događaje iz života pokojnika za koje inzistira da se uključe u tekst pesme. Sledi još jedan susret gde stvaralac "pokazuje" pesmu ožalošćenim i pravi neke popravke, ako to želi obitelj. Pevaču se plaća za njegov rad. On u najbližem vremenu peva novu pesmu u prisustvu više ljudi - na pomenu, na nekom slavlju, na trpezi. Kad se ovakve pesme pevaju, svi čute. Za vreme njihovog izvođenja žene ne nariču. (Isto je i kad peva ili čita sveštenik, tada je zabranjeno ženama da tuže i nariču.) (Zvučni primer br. 3).

Ovu pesmu čika Spas stvorio je po naruđbini, za novac. Početak pesme je poznata formula: "Zeleni list, tri maslinke, čujte ljudi kakvu ću vam pesmu pevati."

U 70-tim godinama tradicija muziciranja pevača-violinista uz pogreb bila je već počela da odumire, ali oplakivanje pokojnika bilo je još živom praksom koja se i danas održava. Kad se uporede tužbalice iz različitih regiona Bugarske, uočljiva je izuzetna emocionalnost narikača iz severozapadne Bugarske, naročito Vlahinja. Kao primer izabrala sam jednu tužbalicu - osećanja su već savladana, a naricanje je izuzetno muzički oblikovano. Nariče Anisja Cenova Cenova, rođena 1928. godine u selu Slanotrn, Vidin. Ona oplakuje svoju baku. U momentu izvođenja improvizuje i melodiju i tekst. Talenat Anisje pretvara njeno naricanje u savršeno muzičko-poetsku tvorevinu. Tu nema jauka, cviljenja, kukanja, plača žena koje glasno žale.

Nema zadihanog i zgusnutog rečitativa jaukalica. Tuga već nije toliko snažna, već se smirila i iskristalizovala u organizovani oblik pesme. (Zvučni primer br. 4).

Vlasi nazivaju tužbalice "sažalešte" (selo Slanotrn), "plendže ši saplang" (Kozlođuj), "Plandže ši oranduje" (selo Gornji Cibar). Žene dirljivo oplakuju već sa nastupanjem smrti. Ne smiju tužiti pre nego što onaj koji je "pošao" na drugi svet ne ispusti poslednji dah, da ga ne bi vratili natrag. Oblače ga pre nego je umro. Odmah po smrti izlazi napolje najbliža ženska rodbina i relativno kratko nariče - ovo naricanje ima funkciju saopštenja. Sledećeg dana, ako sahrana nije bila u dan smrti, žene opet izlaze napolje i naricanjem još jednom podsećaju na preminulog. Odmah se okupe oko mrtvaca sa strane glave i počinju svaka pojedinačno da nariču. Umrlog kupaju trojica ljudi njegovog spola. Posle kupanja opet ga oblače i opet nariču. Pre nego iznesu mrtvaca iz kuće, sva bliža rodbina i ostali ljudi iz sela jedan za drugim se opraštaju od umrlog, šalju "multa sanitata" (puno zdravlja) svojim pokojnicima na drugi svet. Donose i mnogo predmeta i hrane koju pokojnik treba da ponese usput na drugi svet.

Za vreme pogrebnog ceremonijala pokojnika stavljaju na volovska kola. Oko njega na kolima sede i žene iz najbliže rodbine koje ga oplakuju do groblja. Za vreme crkvene službe stoje s leve strane ili sa strane nogu pokojnika. Veruju da ih on tada vidi.

Kad spuštaju pokojnika u raku nariču.

Interesantno je takozvano "prljenje" groba. Među Bugarima istog vidinskog kraja poznato je kao "čarucne" ili opaljivanje groba. "Prljenje" rade tri žene sa tri vretena i tri čena belog luka i kučinom. Grob se obilazi nekoliko puta po strogo propisanom redu radnja i uz ćutanje. Radi se uvek pre svanuća.

Tradicija pomena (uspomena) na pokojnika kod Vlaha osim poznatih i kod Bugara - preliva vinom, paljenja sveća, izdavanja daća devet dana posle smrti, dvadeset dana (tri nedelje) posle smrti i četrdeset dana (šest nedelja) posle smrti i do dan danas strogo čuva originalne rituale podušja, koji su vezani za hrišćanski kalendar. (Uskrs, Bogorodica, dan Duhova). U centru sela ili na svetom mestu van sela - naprimer u okolini Albotinskog manastira, porušnog 1951.g. - i danas se okupljaju meštani iz obližnjih sela (Gradec, Bregovo, Bojnica, Delejna, Rabrovo). Tamo najbliža rodbina preminulog izlaže "da bi se našlo umrlom" hranu, darove itd. Momak i devojka stoje u centru sa slikom umrlog. Muzika svira, a ljudi koji su došli igraju i kolo "da bi se našlo umrlom".

Mada nije povezan sa muzičkom komponentom pogrebnih rituala neophodno je pomenuti i bogato ukrašeni hleb, koji se prima i za sahranu i za daću. Interesantan je i običaj da mala devojčica u dane daće raznosi vodu bližim rođacima (ista se radnja ponavlja i na Petrovdan, na Veliki četvrtak, pred Uskrs i Bogorodicu). Čim raznesu vodu, idu na Dunav, nožićem prave četrdeset ureza na grani plodnog drveta, uzimaju vrč sa dve sveće u obliku krsta. Stave u vrč novac i spuštaju ga u vodu. Mesto se prekađuje. U Dunav bacaju i grančicu plodnog drveta. Uzimaju i jednu veću granu na koju vežu parče pamučnog materijala - basme, koji kasnije daju "fata de kara apa". Sa njima je i jedno dete (ako je umrla žena - devojčica, ako je umro muškarac - dečak), koga nazivaju "martore". Ona koja je nosila vodu tri puta ga pita: "O safči marture pan la moarte?" Odgovor je: "Fiu". Ne

moгу objasniti kakav je smisao ovih obrednih radnji. Taj obred nije poznat u drugim krajevima zemlje.

I do dan danas živi običaj takozvane "žive pomane" (kuvid). Svako ko želi može još za života da izda daću (pomanu), da ne bi izdavalu posle njegove smrti. Daća se izdaje u prisustvu onoga kome je posvećena. Nariče se, pevaju se pesme, karakteristične za prave pomane. "Pomana" za života po mišljenju ljudi iz vlaških sela, izdaje se dok se ne popije sve vino u selu.

Gagauzi oplakuju svoje pokojnike od nastupanja smrti do spuštanja u raku. Do četrdesetog dana idu svakog dana na groblje i tamo nariču. Ne sedaju u volovska kola kod urnog za vreme pogrebnog ceremonijala. Oplakivanje nazivaju "aaljon joljuje". Za vreme kretanja pogrebne povorku uz put nariče samo jedna žena. Zvučni primer koji ovde dajem izvodi jedna žena koju su više puta zvali da nariče kad neko umre. Ona je nešto kao profesionalna narikača, mađa ne uzima novac za naricanje. Ona improvizuje sa lakoćom. Gagauzi šalju "čok seljam" (puno zdravlja) svaki svojim mrtvima. Po svojim muzičkim osobinama oplakivanja Gagauza se potpuno uklapa u bugarsku tradiciju naricanja iz severoistočne Bugarske. Naizmenično se izvode pesme i rečitativne melodijske formacije, strofa se jasno odvaja. Obim je dovoljno širok - septima, oktava - plaču i kukaju. Melodija je dobro ocrтана i podseća na lagane pesme koje se pevaju u ovom regionu uz trpezu ili uz prelo.

(Zvučne primere br. 5, 6, 7. peva Pareška Pantclejeva Anastasova, rođena 1903.g. u selu Blgarevu, Dobrič.)

Ako uporedimo gagauzka oplakivanja sa onim što smo čuli od Anisje iz Vidina, videćemo da su ta oplakivanja melodijski veoma slična sa vlaškim melodijama.

Oplakivanje pokojnika u Bugarskoj i posebne pesme koje se pevaju uz pogreb i uz daće pokazuju niz stalnih i zajedničkih osobina, bez obzira na to kojoj etničkoj grupi ili narodnosti pripadaju same narikače.

Oplakivanja i pesme uz smrt mogu se jasno i kategorično uključiti u zajednički muzički dijalekt kome pripadaju.